

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-5-69-85>

УДК 378.14

Бигар Г.П., Прокоп І.С., Піц І.І.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ЯК ОДИН ІЗ ФАКТОРІВ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ

Анотація. У статті розглянуто питання про формування професійної ідентичності майбутніх учителів. Визначено поняття «ідентичність, самоідентичність, професійна ідентичність, професіоналізм». Показана роль професійної ідентичності у формуванні професійної компетентності майбутнього вчителя. Виокремлено чотири етапи становлення професійної ідентичності: самовизначення в конкретній професійній ситуації, пошук педагогом сенсу виконання певних професійних функцій; самовизначення на конкретній професійній ділянці; самовизначення в конкретній професійній спеціалізації. Доведено, що професійна ідентичність є обов'язковою складовою професіоналізму майбутнього фахівця й однією з умов його формування.

Ключові слова: майбутні вчителі, ідентичність, професійна ідентичність, професіоналізм, етапи формування професійної ідентичності.

Bigar Anna, Prokop Inna, Piz Irina

Chernivtsi National University named after Yuri Fedkovich

FORMATION OF PROFESSIONAL IDENTITY OF FUTURE TEACHERS AS ONE OF PROFESSIONALISM FACTORS

Summary. The article deals with the problem of formation of the future teacher by forming his professional identity. With the introduction of a new educational paradigm, special attention is paid to the formation of a highly skilled teacher, while taking into account two directions: ensuring the development of professional competence and the personal development of a future specialist. The professionalization of personality is one of the factors of the formation of professionalism according to the analysis of psychological and pedagogical literature of Ukrainian and foreign scientists. In their works, the causes of increased attention to the formation of professional identity are identified: entry into a higher education institution begins with the adaptation of students to an educational institution, their class, and academic disciplines. At the same time, students can be in a crisis situation to which they oppose. They do not always cope with these processes, and, accordingly, they are disappointed. This can be prevented through the formation of a professional identity, which simultaneously helps students determine the correctness of selection of a profession. Implementation of innovations in the educational process of preparing a future teacher depends on a number of disadvantages of traditional technology: dissatisfaction of the student's desire to gain more knowledge, first of all, through independent work; insufficient quality of the practical orientation of the educational process; awareness of their own needs, opportunities, professional interests and values. At the same time it is emphasized that the use of pedagogical innovative technologies in the training of future teachers is fragmentary in nature. The basic concepts are defined by the scheme: identification – identity – self-identity – professional identity. This shows the dependence and connection between them.

Keywords: future teachers, identity, professional identity, professionalism, stages of formation of professional identity.

Постановка проблеми. Із входженням України в Болонський процес розпочався новий період розвитку освіти. З'явилася велика кількість статей, спрямованих на сучасну парадигму освіти. Серед визначальних питань є питання підвищення професійної компетентності майбутніх фахівців, в нашому випадку майбутніх учителів. Відомо, що основи професіоналізму вчителя закладаються в процесі навчання у закладі вищої освіти. Тому в працях науковців серед пропонуєваних шляхів підвищення професійної компетентності є формування професійної ідентичності. Це питання ще мало досліджено, тому обрано **мету статті:** дослідити теоретичні основи формування професійної ідентичності майбутніх учителів і її зв'язок з професіоналізмом.

Аналіз праць науковців з даної проблеми. У працях науковців, стосовно підготовки майбутніх фахівців, значна увага приділяється впровадженню інноваційних технологій (А. Алексюк,

В. Беспалько, Є. Бондаревська, В. Биков, С. Гончаренко, Р. Гуревич, М. Кларін, А. Коломієць, Н. Кузьміна, А. Нісімчук, Н. Ничкало, І. Мельничук, Н. Морзе, Л. Романишина, С. Сисоєва, А. Хуторської та ін.). Методологічним проблемам навчання присвячено дослідження: В. Андрущенко, Г. Васяновича, І. Зязюна, В. Кременя та ін. Питання професійної ідентичності досліджували: А. Борисюк, Е. Еріксон, З. Курлянд, О. Романишина, М. Шерман, Л. Шнейдер, З. Фрейд та інші.

Основний зміст статті. Впровадження питання про професійну ідентичність у навчальний процес обумовлено низкою причин: по-перше, змінами в житті суспільства, що сприяють розвитку професіоналізму вчителя, по-друге, потребою у висококваліфікованих фахівцях, адже саме на їх підготовці позначаються ці зміни. Саме від того, на скільки зможуть ідентифікувати себе майбутні вчителі буде залежати їх професійна діяльність.

Формування професійно компетентного фахівця відбувається за двома напрямками: розвиток професійної компетентності та особистісне становлення фахівця [5]. На цей процес також впливають особистісні якості людини, на що звертається увага науковців, особливо при виборі інноваційних технологій навчання, дидактичних принципів.

У зв'язку з підвищеними вимогами до підготовки вчителя основним спрямуванням є професіоналізація особистості, яка базується на професійній ідентичності. Спрямованість на вивчення професійної ідентичності майбутніх учителів почала вводитися з зміною парадигми освіти в Україні і цей процес стимулювався відповідно до Болонської конвенції [6].

Значний вплив на процес професіоналізації здійснює філософія педагогічної освіти, її закони і принципи, які зберігають своє значення на будь-яких етапах розвитку людства [6].

Всі методологічні підходи розподіляються за кількома рівнями методології: загальнофілософський, загальнонауковий, конкретно-науковий, різні методики дослідження, а також методологічну рефлексію [3; 12]. Для наших досліджень найбільше значення мають загальнонауковий і конкретно-науковий рівні.

Проведений методологічний аналіз праць з професійної підготовки майбутнього вчителя показав, що всі методологічні засади, показані через підходи, закономірності і принципи, використовуються в освітньому процесі. Визначено, що найбільший вплив на формування професійної компетентності, мають такі методологічні підходи: діяльнісний, системний, гносеологічний, акмеологічний, синергетичний і праксеологічний [10]. Особливого значення ми надаємо праксеологічному підходу. Але він вимагає додаткового дослідження.

У наукових дослідженнях синергія в реалізації загальнонаукових підходів дає змогу створити нові підходи, наприклад, аксіо-акме-синергетичний у підготовці студентів. Таке поєднання допомагає по-новому проаналізувати об'єктивну реальність на основі різних підходів до розуміння розвитку фахівця [10].

Основні ідеї праксеології у професійній підготовці майбутніх фахівців використовуються шляхом реалізації праксеологічного підходу, який визначається як принцип, основне положення, напрям вивчення предмета дослідження [7, с. 117–118].

Реалізація праксеологічного підходу в освітньому процесі сприяє створенню праксеологічного середовища, яке позитивно впливає на рівень практичної підготовки майбутніх фахівців. Доведено, що на основі цього підходу підвищується ефективність навчального процесу з фахових дисциплін [11].

Визначено, що початком вивчення професійної ідентичності є ідентичність, яка розглядається як сукупність емоційно-поведінкових і когнітивних проявів особистості в процесі професійного розвитку [2; 5]. У ньому розглянуто два аспекти: усвідомлення фахівцем представником отриманої професії та процес професійного самовизначення, персоналізації й самоорганізації [2; 5].

Аналіз праць вітчизняних та закордонних учених (А. Адлер, Х. Беккер, А. Бодальов, А. Борисюк, Е. Еріксон, Л. Кляйн, З. Курлянд, Дж. Мід, С. Мос-

ковічі, О. Романишина, Дж. Тернер, М. Шерман та інші) показав, що питання професійної ідентичності набуває в педагогіці все більшої ваги. Теж саме спостерігається і в інших галузях наук (педагогіка, психологія, вікова та соціальна психологія). Практично в усіх працях (Р. Адамек, О. Васильченко, М. Герберт, В. Мухіна, З. Фрейд) ідентифікація розглядається як основне явище особистісного розвитку людини. Основою цього є психічні механізми формування професійної ідентичності (А. Бодальов, А. Борисюк, Ю. Швалб, Л. Шнейдер та ін.). Аналіз ідентичності дозволив виокремити види ідентичності [1].

У проаналізованих наукових працях основні поняття проблеми професійної ідентичності розглядаються в певному порядку: ідентифікація – ідентичність – самоідентичність – професійна ідентичність. Доведено, що поняття взаємозалежні. Виокремлюють три типи ідентичності: психофізіологічну, соціальну і особистісну [5]. Ми почали досліджувати особистісну професійну ідентичність. Наші міркування базувалися на тому, що ефективність її формування знаходиться в прямій залежності від особистих якостей студента.

Вивчаючи психолого-педагогічну літературу, ми визначили причини такої уваги до формування професійної ідентичності. Серед пояснень ми виділили: адаптація студентів до навчального закладу, групи, нових дисциплін і викладачів. Перехід між випускником і студентом не всі сприймають рівнозначно. Іноді студенти протидіють змінам норм, звичок, поглядів на професію, самого себе [8]. І тоді настає розчарування, виникає зневіра у навколишні зміни, навчальному закладі, професії. Менш стійкі студенти залишають навчання вже з першого курсу, деякі дотягують до третього курсу. Вони змінюють напрям підготовки. Наші дослідження показали, що навіть на початковій стадії формування професійної ідентичності, вдається запобігти таким розчаруванням. Ми це пояснюємо тим, що при цьому забезпечується відчуття стабільності в обраній професії, що дозволяє уявляти перспективи власного професійного зростання майбутнього фахівця.

Питання становлення професійної ідентичності студентів закладів вищої освіти досліджували М. Абдуллаєва, Н. Іванова, З. Курлянд, Д. Леонтєв, Ю. Поваренков, У. Родігіна, О. Романишина, М. Савчин, М. Шерман, Л. Шнейдер та ін. Були досліджені етапи становлення професійної ідентичності й взаємозв'язок між ними.

Науковці Т. Березіна, Н. Іванова, О. Кочкурова [4] розглядають професійну ідентичність учителя як інтегративне поняття, в якому проявляються когнітивні, мотиваційні та ціннісні характеристики особистості, що забезпечують орієнтацію у світі професій, професійній спільноті та в соціальному оточенні. І ми притримувалися такого визначення. Через формування професійної ідентичності формуються особистісні якості майбутнього вчителя і процес супроводжується використанням особистісно орієнтованого підходу. Це надає можливість передбачати наслідки професійного вибору майбутнього фахівця [9]. Тобто, сформованість професійної ідентичності сприяє становленню й розвитку професіоналізму, впевненості в правильності вибору професії та працездатності.

Одночасно це забезпечує можливості визначення правильності вибору професії і спеціальності відповідно до власних потреб [7].

У працях науковців доведено, що професійна ідентичність може формуватися на основі узгодження складових навчального процесу, коли студенти залучаються до професійної діяльності. Виокремлюють чотири етапи її становлення: самовизначення в конкретній професійній ситуації, пошук педагогом сенсу виконання певних професійних функцій; самовизначення на конкретній професійній ділянці; самовизначення в конкретній професійній спеціалізації; галузеве самовизначення, обмеження проблемного поля своїх професійних інтересів, становлення суб'єкта професійної психологічної діяльності в повному сенсі цього слова [2].

Доцільність формування професійної ідентичності обумовлена тим, що вона є основою для професіоналізму майбутнього фахівця й однією з умов його формування. Сформованість професійної ідентичності визначається через її компоненти, які науковці поділяють на зовнішні і внутрішні.

Такий розподіл був доведений під час визначення конкретних компонентів формування професійної ідентичності майбутніх учителів [10].

Формування професійної ідентичності підпорядковані певним чинникам, які поділяють, як і компоненти, на внутрішні і зовнішні [1]. На їх основі визначено структуру професійної ідентичності, яка передбачає такі компоненти: мотиваційний, когнітивний (вони стосуються зовнішніх чинників) та емоційно-вольовий і емпатійний (як прояв внутрішніх чинників) [9].

На основі визначень, поданих у психолого-педагогічній літературі, під формуванням професійної ідентичності майбутнього вчителя розуміємо сукупність процесів усвідомлення, відповідності та співставлення.

Висновки. Забезпечення умов для формування професійної ідентичності є запорукою формування професіоналізму. Тому наші подальші дослідження будуть спрямовані на визначення типу умов: психологічні, педагогічні, психолого-педагогічні, організаційні або організаційно-педагогічні.

Список літератури:

1. Борисюк А.С. До проблеми професійної ідентичності майбутнього фахівця. *Практична психологія та соціальна робота*. 2007. № 9. С. 63–68.
2. Васильов Ю.В. Сучасні освітні інноваційні концепції. Педагогічні теорії, технології, досвід. Харків, 2000. 120 с.
3. Гузій Н.В. Категорія професіоналізму в теорії і практиці підготовки майбутнього педагога : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2007. 577 с.
4. Иванова Н.Л. Профессиональная идентичность в социально-психологических исследованиях. *Вопросы психологии*. 2008. № 1. С. 89–100.
5. Кон И.С. В поисках себя: личность и её самосознание. Москва : Политиздат, 1984. 335 с.
6. Кремень В.Г., Ільїн В.В. Синергетика в освіті: контекст людиноцентризму : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2012. 368 с.
7. Новиков А.М., Новиков Д.А. Методология. Москва : СИНТЕГ, 2007. 668 с.
8. Пряжников Н.С., Пряжников Е.Ю. Психология труда и человеческого достоинства : учеб. пособ. Москва : Издательский центр «Академия», 2001. 480 с.
9. Романишина О.Я. Професійна ідентичність майбутніх учителів нематематичних спеціальностей: теорія і практика : монографія. Тернопіль : «Вектор», 2015. 352 с.
10. Романишина О.Я. Професійна ідентичність як наукова категорія. *Вісник Національного університету оборони України* : зб. наук. пр. Київ : НУОУ, 2012. Вип. 6(31). С. 129–135.
11. Самойленко П.И., Семенова С.В. Повышение эффективности учебного процесса по физике на основе праксеологического подхода. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського держ. ун-ту*. 2003. Вип. IX. С. 65–68.
12. Фурман А.В. Идея професійного методологування : моногр. Ялта-Тернопіль : Економічна думка, 2008. 205 с.

References:

1. Borysyuk A.S. (2007). Do problemy profesijnoyi identychnosti majbutnogo fahivcia [The problem of future specialist professional identity]. *Praktychna psykholohiya ta socialna robota*, no 9, pp. 63–68.
2. Vaskov Yu.V. (2000). Suchasni osvritni innovacijni koncepciji. Pedagogichni teoriyi, tehnologiyi, dosvid [Contemporary educational innovative concepts. Pedagogical theories, technology, experience]. Kharkiv, 120 p.
3. Guzij N.V. (2007). Kategoriya profesionalizmu v teoriyi i praktyci pidgotovky majbutnogo pedagoga [Category of professionalism in the theory and practice of future teacher preparation]. (PhD Thesis). Kyiv, 577 p.
4. Ivanova N.L. (2008). Professionalnaya identychnost v sotsialno-psyhologicheskikh issledovaniyah [Professional identity in social and psychological researches]. *Voprosy psihologii*, no 1, pp. 89–100.
5. Kon I.S. (1984). V poiskah sebya: lichnost i yee samosoznanie [In searching for myself: personality and self-awareness]. Moskva : Politizdat, 335 p.
6. Kremen V.G., Ilyin V.V. (2012). Synergetyka v osviti: kontekst lyudynocentryzmu : monogr. [Synergetics in education: the context of human-centeredness]. Kyiv : Pedagogichna dumka, 2012. 368 p.
7. Novikov A.M., Novikov D.A. (2007). Metodologiya [Methodology]. Moskva : SINTEG, 668 p.
8. Pryajnikov N.S., Pryajnikov E.Yu. (2001). Psihologiya truda i chelovecheskogo dostoinstva [Psychology of labor and human dignity]. Moskva : Izdatelskiy tsentr «Akademiya», 480 p.
9. Romanyshyna O.Ya. (2015). Profesijna identychnist majbutnih uchyteliv nematematychnyh specialnostej: teoriya i praktyka [Professional identity of future non-mathematical specialties teachers: theory and practice]. Ternopil : «Vektor», 352 p.
10. Romanyshyna O.Ya. (2012). Profesijna identychnist yak naukova kategoriya [Professional identity as a scientific category]. *Visnyk Nacionalnogo universytetu obrony Ukrainy* : zb. nauk. pr. Kyiv : NUOU. Vyp. 6(31). Pp. 129–135.
11. Samoylenko P.I., Semenova S.V. (2003). Povyshenie effektivnosti uchebnogo protsessa po fizike na osnove prakseologicheskogo podhoda [Improving the efficiency of the educational process in physics based on the praxeological approach]. *Zbirnyk naukovykh prats Kamyanets-Podil'skogo derzh. un-tu*. Vyp. IX. Pp. 65–68.
12. Furman A.V. (2008). Ideya profesijnogo metodologuvannya [The idea of professional methodology]. Yalta-Ternopil : Ekonomichna dumka, 205 p.